

уряду, який повинен вжити усі необхідні заходи задля нейтралізації перешкод та головним чином – стимулювання соціальних ініціатив у сфері взаємодії бізнесу та освіти.

Лише за таких умов можливий інноваційний та економічний розвиток в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безвух С.В., Стопчак А.Ю. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення / Безвух С.В., Стопчак А.Ю. // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 7–14.
2. Мазур І.І. Стратегія розвитку партнерства вищої освіти, науки та бізнесу // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 165. – С. 6–11.
3. Навички для сучасної України: Резюме. Дослідження Групи Світового банку. – 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.11.17_Skills_for_Modern_Ukraine/Професійні%20навички%20для%20сучас-

ної%20України-резюме%20звіту.pdf

4. Семів Л.К. Співробітництво освіти, науки, бізнесу в реалізації стратегії регіонального розвитку України / Л.К. Семів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – № 3. – С. 455–462.

5. Семенець Ю.О. Партнерство бізнесу, держави та університетів як стратегічний ресурс інноваційного розвитку України / Ю.О. Семенець // Ефективна економіка. – 2016. – № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2016/37.pdf

6. Шевченко О.В. Глобалізаційний вимір американської моделі корпоративної соціальної відповідальності / Шевченко О.В. // Міжнародні відносини Серія «Політичні науки» – 2014. – № 3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2238/1997

7. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. The Global Innovation Index. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF ECONOMIC METHODS OF ENTERPRISE MANAGEMENT

У статті запропоновано алгоритмічний методологічний підхід до оцінки ефективності економічних методів управління підприємствами та персоналом, виконання етапів якого передбачає виділення ключових показників у кожній їх системі, процес визначення найбільш пріоритетних з їх сукупності, а також оцінку їх рівня на підставі інтегрального показника ефективності їх використання.

Ключові слова: методологічний підхід, економічні методи, ефективність, інтегральний показник, кластер.

В статье предложен алгоритмический методологический подход к оценке эффективности экономических методов управления предприятиями и персоналом, выполнение этапов которого предусматривает выделение ключевых показателей в каждой

их системе, процесс определения наиболее приоритетных из их совокупности, а также оценку их уровня на основании интегрального показателя эффективности их использования.

Ключевые слова: методологический подход, экономические методы, эффективность, интегральный показатель, кластер.

The article offers an algorithmic methodological approach for the estimation of efficiency of economic methods of management enterprises and personnel. He consists of three stages and envisages the selection of key indexes in every system of economic methods of management, process of determination most priority from their totality, and estimation of their level on the basis of integral index of efficiency of their use.

Key words: methodological approach, economic methods, efficiency, integral index, cluster

УДК: 65.011.4

Яковлева Ю.В.

старший викладач кафедри економіки підприємств та менеджменту
Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Українська інженерно-педагогічна академія

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання передбачають гнучкість та адаптивність підприємства до динамічних змін у середовищі, що у свою чергу вимагає реалізацію науково обґрунтованих управлінських рішень у кожній сфері управління. Якість процесу управління зале-

жить від прийнятої системи методів менеджменту на підприємстві, серед яких економічні методи є рушійним важелем функціонування підприємства як відкритої системи. Вони пронизують абсолютно всі ланки управління та мають тісні зв'язки з адміністративними та соціально-психологічними мето-

дами управління, а також з відомими функціями менеджменту. Управлінське рішення розцінюється як раціональне, якщо воно має економічну та наукову обґрунтованість при виборі з альтернативних рішень. Складність процесу управління обумовлюється необхідністю врахування стратегічних задач одразу всіх сфер управління (персоналом, фінансами, інноваціями тощо), а також тенденцій у промисловості в цілому. Зазначене вимагає створення методики комплексної оцінки ефективності економічних методів управління підприємствами та персоналом, яка б охоплювала показники ефективності використання чинників виробництва та надала можливість визначення пріоритетних з їх сукупності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам розвитку систем і методів управління підприємством і його персоналом присвячені праці багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, серед яких варто виділити роботи Є. Вершигори, О. Виханського, Г. Гольдштейна, А. Єгоршина, М. Кабушкіна, В. Кноррінга, М. Портера, М. Мескона, В. Суміна, Ф. Тейлора, К. Уолша, р. Фатхутдінова, А. Шегди та ін. Проблеми визначення ефективності застосування окремих груп методів управління персоналом розкрито у роботах О. Амосова, І. Бланка, Б. Генкіна, С. Єлецьких, В. Ковальова, С. Мішина, Г. Савицької та ін. Результати досліджень оптимальності систем управління підприємствами з використанням економіко-математичного моделювання та методів системного аналізу представлені у публікаціях В. Дякіна, А. Пеліха, В. Плюти, Л. Понтрягіна, Н. Шаланова та ін. Разом з тим, недостатньо розробленою залишається проблема визначення методів комплексної оцінки економічних методів управління промисловими підприємствами, оскільки в основному у працях вчених приділяється належна увага тільки якійсь окремій функціональній сфері застосування економічних методів управління: персонал, стимулювання, мотивація, фінансова стійкість, платоспроможність та ліквідність, рентабельність, інновації тощо. Тому виникає потреба в поглибленні досліджень з визначення класифікаційних ознак економічних методів управління і їх структуризації, виявлення чинників, які визначають їх економічну оцінку, важелі для корегування виконавчих функцій управління з урахуванням особливостей конкретних виробничих та соціально-економічних умов.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методологічних засад до підвищення ефективності економічних методів управління підприємствами з врахуванням зв'язків та пріоритетності покращання їх показників та впливу на них ефективності економічного управління у промисловості в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне підприємство є складною системою, яку

можна розглядати як взаємодію систем використання чинників виробництва: персоналу, засобів виробництва, капіталу, інформації, підприємницьких здібностей тощо. Вони є змінними при визначенні загального ефекту управління, методологію оцінки якого ще до кінця не сформовано. Це пояснюється складністю однозначного трактування та наряду зміни ключових показників ефективності використання відомих чинників виробництва, існуванням як кількісних, так і якісних показників, що ускладнює їх одночасне включення до моделі оцінки. З теорії менеджменту відомо, що управлінська діяльність здійснюється завдяки реалізації систем методів управління (адміністративних, економічних та соціально-психологічних), також вже відзначена значна роль саме економічних методів управління, оскільки вони зумовлюють наявність інтересів як роботодавця, так і найманого працівника, а також є рушійним важелем досягнення кінцевої цілі підприємницької діяльності – отримання прибутку та задоволення соціально-економічних потреб суспільства. Існування такої багатоукладності при визначенні ефективності використання економічних методів управління пояснює всебічність та різноманітність поглядів вчених при дослідженні цієї проблеми. Так, теоретико-методологічні підходи до дослідження проблеми ефективності діяльності підприємства, розглянуті у праці А. Філіпова, який провів детальний аналіз понять «результативність» та «ефективність» [10]. Підходи до визначення нових методів управління персоналом та способи їх оцінки, запропоновані р. Фатхутдіновим, де автор виділяє методи примушення, спонукування та упевнення та надає порівняльну їх характеристику та принципів застосування [11]. Теоретичні основи та методичні підходи до оцінки ефективності управління підприємством розкрито Є. Леонт'євим, а саме виділені методики аналізу впливу конкурентного середовища та лояльності споживачів [5]. Аналіз існуючих методів оцінки економічної ефективності діяльності підприємств проведено В. Порядіним, де автором наведені порівняльні характеристики традиційних фінансових та вартісних моделей [7]. У дослідженнях Т. Тишкіної обґрунтовано авторську методику оцінки ефективності системи управління підприємством, яка спирається на визначення збалансованої системи показників для оцінки діяльності підприємств, які функціонують в умовах нестабільного економічного середовища [9].

Наукове обґрунтування моделі оцінки економічної ефективності повинно ґрунтуватися на методах математичного моделювання, тому приділено увагу працям вчених, які присвятили свої дослідження цій проблемі. Так, визначення методів таксономії та факторного аналізу при проведенні порівняльного багатовимірної аналізу в економіч-

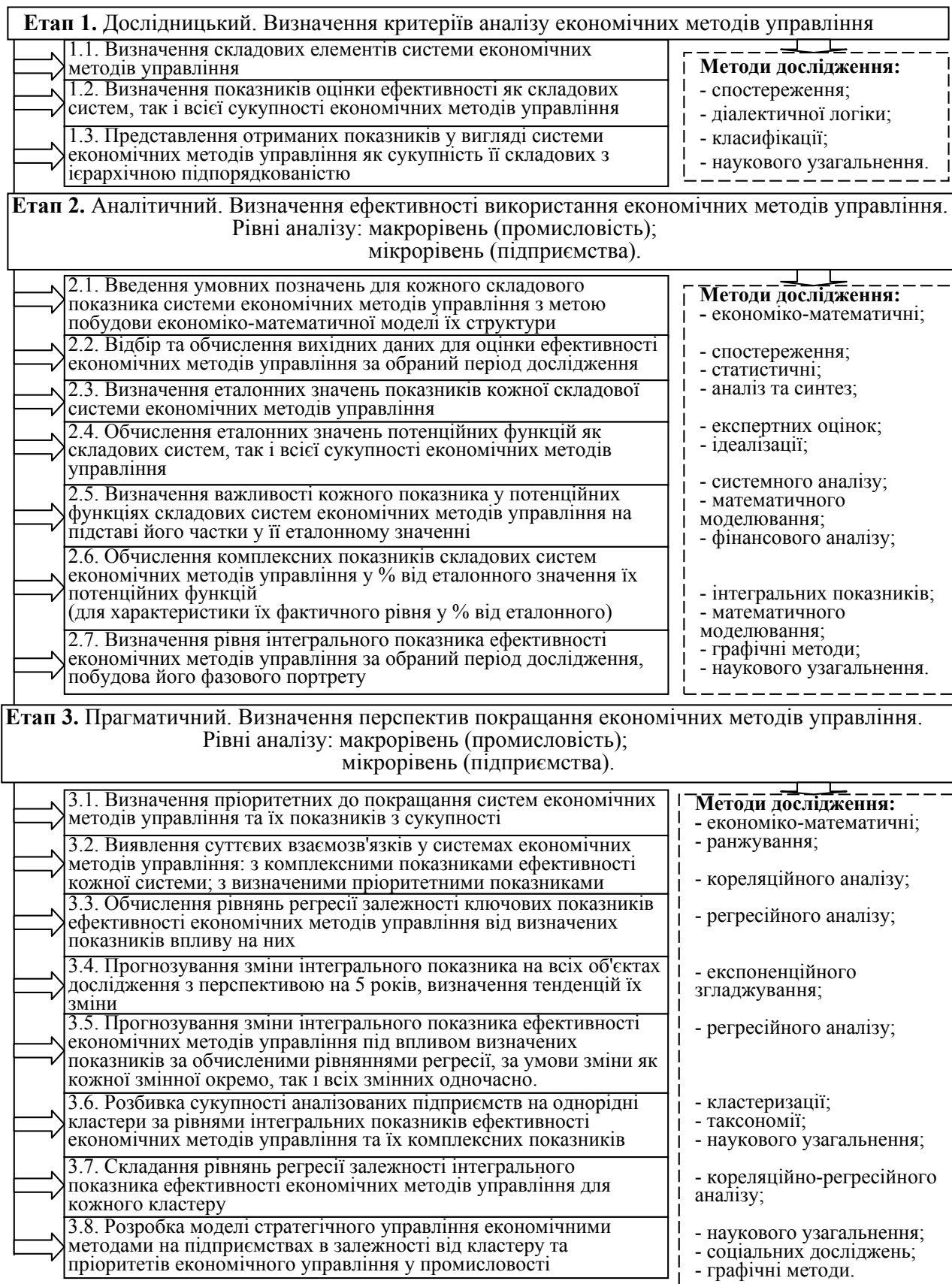

Рис. 1. Методологічний підхід до оцінки ефективності економічних методів управління на мікро- та макрорівні

Джерело: розроблено автором

них дослідженнях детально розглянуто у роботах В. Плюти [6]. Методам багатовимірного системного аналізу присвячені праці М. Шаланова, де автор розглядає підприємство як систему, що динамічно розвивається у часі, та пропонує до застосування на практиці методику інтегральної оцінки потенціалу багатовимірного динамічного об'єкту, яка дозволяє виділити пріоритети реалізації управлінських рішень та визначити ефективність за рівнем інтегрального показника у відсотках від його еталонного значення [12]. Узагальнюючи існуючий досвід у підходах до визначення як ефективності підприємства в цілому, так і до економічних методів управління окремо, розроблено алгоритмічний методологічний підхід до оцінки ефективності економічних методів управління на мікро- та макrorівні, рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, запропонований методологічний підхід передбачає послідовне виконання трьох етапів, кожен з яких містить перелік задач до виконання та методи дослідження, які передбачають застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів.

Застосування розробленого методологічного підходу апробовано для оцінки ефективності економічних методів управління машинобудів-

ними підприємствами та промисловістю в цілому за 2007–2014 рр.

Виконання першого етапу дозволило визначити класифікаційні ознаки елементів економічних методів управління як для підприємств, так і для промисловості. Це стало можливим як результат узагальнення поглядів вчених на різні сфери використання економічних методів управління: персонал, фінанси, інновації.

Серед вчених, які присвятили свої дослідження проблемі ефективного управління персоналом, виділені погляди О. Амосова та Н. Гавкалової [1], В. Ковальова [4], а також інших вчених, та визначені показники ефективності системи стимулювання успішності праці. Підставою для визначення показників ефективності системи фінансово-економічного управління стали роботи І. Бланка [2], С. Єлецьких [7], Г. Савицької [8] та інших вчених.

Таким чином, було сформовано класифікаційні ознаки системи економічних методів управління та показників ефективності їх використання для підприємств та промисловості, структуру яких представлено у таблиці 1.

Процес виконання другого етапу пропонованого методологічного підходу на рис 1, дозволив

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки елементів економічних методів управління та показники ефективності їх використання на підприємствах та промисловості

Рівень дослідження	
підприємство	промисловість
Структура економічних методів управління та показники ефективності	
1. Система стимулювання успішності праці	
показники: індекс продуктивності праці; індекс середньомісячної реальної заробітної плати; зарплатовіддача; співвідношення темпів зростання заробітної плати на 1% зростання продуктивності праці	показники: індекс продуктивності праці; індекс середньомісячної реальної заробітної плати; зарплатовіддача; коефіцієнт заміщення робочої сили; частка працівників, що працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам; частка використання фонду робочого часу; частка фонду додаткової заробітної плати у фонді оплати праці.
2. Система фінансово-економічного управління	
2.1. Підсистема платоспроможності та ліквідності	
показники: коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт швидкої ліквідності; коефіцієнт покриття	
2.2. Підсистема фінансової стійкості	
показники: коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт фінансової незалежності (автономії); коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування); коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування); показник фінансового лівериджу	
2.3. Підсистема прибутковості та рентабельності	
показники: рентабельність капіталу (активів); рентабельність власного капіталу; рентабельність продажу; рентабельність продукції; рентабельність виробничих фондів	
2.4. Підсистема інвестиційної та інноваційної діяльності	
	показники: коефіцієнт зростання залишкової вартості основних засобів; ступінь зносу основних засобів промисловості; відсоток інноваційно-активних промислових підприємств до загальної кількості підприємств; коефіцієнт зростання кількості впроваджених маловідходних ресурсозберігаючих і безвідходних нових технологічних процесів; коефіцієнт зростання кількості найменувань освоєного виробництва нових видів техніки; коефіцієнт зростання (зменшення) обсягу поставленої на експорт інноваційної продукції у фактичних цінах

Джерело: розроблено автором

визначити важливість кожної системи за даними часток комплексних показників у еталонному значенні потенційної функції ефективності економічних методів управління, результати обчислень представлено у таблиці 2.

За аналізом значень потенційної функції економічних методів управління у промисловості і на окремих машинобудівних підприємствах, визначено рівні інтегрального показника ефективності економічних методів управління та складових його комплексних показників за 2007–2014 рр., (таблиця 3), де S_E – інтегральний показник ефективності економічних методів управління; S_1 – комплексний показник ефективності системи стимулювання успішності праці; S_2 – комплексний показник ефективності системи фінансово-економічного управління.

За рівнем аналізованих показників проведено угруповання підприємств, за якими:

а) до першої групи віднесено ПАТ «БМЗ», ПрАТ «АМЗ «Вістек», ПАТ «СКМЗ», у яких першим пріоритетом є система стимулювання успішності праці, комплексні показники яких у структурі еталонного значення потенційної функції складають (0,773), (0,748) та (0,726) відповідно, що перевищує частку комплексного показника системи фінансово-економічного управління. Ефективність пріоритетної системи на цих підприємствах забезпечується рівнями реальної заробітної плати та зарплатовіддачі. Рівень інтегрального показника ефективності економічних методів управління має значення в межах 50–98% від потенційного рівня;

б) до другої групи віднесено підприємства ПАТ «ГМЗ», ПрАТ «ГМЗ «Універсал», ПАТ «ДМЗ» і ПАТ «СМЗ» у яких навпаки, першим пріоритетом є система фінансово-економічного управління, з частками комплексних показників у еталонному значенні потенційної функції (0,988), (0,997), (0,989) та (0,994) відповідно, які є більшими ніж частки комплексних показників системи стимулювання успішності праці. Ефективність зазначеної системи забезпечується першочергово станом фінансової стійкості, а також платоспроможністю та ліквідністю. Інтегральний показник ефективності економічних методів на названих підприємствах має значення 14–32% від потенційного рівня.

в) у промисловості України першим пріоритетом визнано систему стимулювання успішності праці, оскільки частка її комплексного показника у структурі еталонного значення потенційної функції методів складає (0,849) і є більшою ніж у системи фінансово-економічного управління, яка складає (0,589). Найбільш пріоритетними показниками покращання цієї системи є, такі як: розмір додаткового фонду заробітної плати у фонді оплати праці; чисельність працівників, що працюють з порушенням санітарно-гігієнічних умов праці; частка використання фонду робочого часу; зарплатовіддача.

У системі фінансово-економічного управління, яка є другим пріоритетом, найбільш важливими є підсистеми інвестиційної та інноваційної діяльності, а також фінансової стійкості, відзначено майже рівнозначну значущість підсистем прибутковості та рентабельності а також платоспроможності та ліквідності, а обчислені інтегральні показники ефективності економічних методів управління за 2008–2014 рр., знаходяться в межах 70–73% від потенційного рівня.

При виконанні третього етапу, отримано результати порівняльного аналізу та виявлено критерії розподілу підприємств за групами пріоритетності методів управління, тобто особливостей взаємозв'язків між показниками їх систем, віднесено до першої групи підприємства ПАТ «БМЗ», ПрАТ «АМЗ «Вістек», ПАТ «СКМЗ», які мають спільні чинники першого пріоритету системи стимулювання успішності праці: «індекс середньої реальної заробітної плати» та порівняно низький показник прибутковості та рентабельності» системи фінансово-економічного управління. До другої групи віднесено: ПАТ «ДМЗ», ПрАТ «ГМЗ «Універсал», ПАТ «ГМЗ», ПАТ «СМЗ», у яких перша пріоритетність обумовлюється показниками «платоспроможності та ліквідності» і «фінансової стійкості» системи фінансово-економічного управління.

Адекватність групування підприємств за пріоритетами реалізації економічних методів управління підтверджена результатами кластерного аналізу, де сукупність підприємств розмежована на дві групи за значеннями інтегрального показника ефективності економічних методів управління та його складових комплексних показників системи стимулювання успішності праці та фінансово-економічного управління. Для кожного кластеру побудовано рівняння множинної регресії. Так, на машинобудівних підприємствах I кластеру, збільшення комплексного показника ефективності стимулювання успішності праці (X_1) на 1%, збільшить інтегральний показник ефективності використання економічних методів управління (Y) на 0,772%, а збільшення комплексного показника ефективності системи фінансово-економічного управління (X_2) на 1%, збільшить інтегральний показник на 0,511%. Адекватність розроблених залежностей підтверджують коефіцієнти парної кореляції, які виявляють тісний зв'язок показників X_1 та X_2 з Y ($R_{YX_1} = 0,898$ та $R_{YX_2} = 0,844$), а також про відсутність взаємного тісного зв'язку ($R_{X_1X_2} > R_{X_1X_2}$, $R_{YX_2} > R_{X_1X_2}$). Значення коефіцієнту множинної регресії R , як для I так і для II кластеру, підтверджує тісний зв'язок комплексних показників систем з інтегральним показником ефективності використання економічних методів управління, оскільки його значення знаходиться в межах $R_{YX_1X_2} = 0,995–0,998$. Значення коефіцієнту детермінації

Таблиця 2

Частки комплексних показників систем у еталонному значенні потенційної функції економічних методів управління на досліджуваних об'єктах (дані 2007–2014 рр.)

Об'єкт дослідження	Частка у еталонному значенні потенційної функції	
	Комплексного показника системи стимулювання успішності праці	Комплексного показника системи фінансово-економічного управління
Промисловість України	0,849	0,529
ПАТ «БМЗ»	0,743	0,635
ПрАТ «АМЗ «Вістек»	0,748	0,664
ПАТ «ГМЗ»	0,154	0,998
ПрАТ «ГМЗ «Універсал»	0,082	0,997
ПАТ «ДМЗ»	0,178	0,989
ПАТ «СКМЗ»	0,726	0,688
ПАТ «СМЗ»	0,110	0,994

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Рівні інтегрального показника ефективності економічних методів управління та складових його комплексних показників для досліджуваних об'єктів за 2007–2014 рр., % від еталонного значення показника

Об'єкт дослідження / показники	Роки							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість України								
СЕ	-	73,80	70,75	70,71	73,00	72,03	71,19	71,43
С1	-	83,13	80,06	80,30	81,54	80,24	79,72	80,24
С2	-	49,75	46,77	46,03	51,01	50,87	49,22	48,75
ПАТ «БМЗ»								
СЕ	90,28	79,84	59,09	72,70	74,34	81,80	74,18	-
С1	84,42	81,40	54,62	85,74	77,15	90,73	80,85	-
С2	98,96	77,52	65,71	53,37	70,18	68,56	64,30	-
ПрАТ «АМЗ «Вістек»								
СЕ	63,91	53,18	48,83	62,81	61,82	51,42	51,35	-
С1	89,03	86,40	77,75	94,71	85,86	75,41	76,19	-
С2	32,04	11,05	12,14	22,37	31,34	21,01	19,84	-
ПАТ «ГМЗ»								
СЕ	11,96	15,62	9,41	11,75	15,31	10,03	10,22	-
С1	58,64	70,52	29,54	69,77	64,99	78,51	62,77	-
С2	10,82	14,28	8,92	10,33	14,10	8,36	8,94	-
ПрАТ «ГМЗ «Універсал»								
СЕ	23,80	24,85	24,65	22,26	22,10	23,49	26,64	-
С1	109,50	76,92	66,10	68,26	86,24	66,24	57,28	-
С2	23,17	24,47	24,32	21,93	21,76	23,21	26,46	-
ПАТ «ДМЗ»								
СЕ	22,31	21,49	17,19	18,55	16,01	15,31	16,81	-
С1	97,41	85,28	68,26	104,24	77,82	68,95	75,26	-
С2	19,87	19,41	15,52	15,76	14,00	13,56	14,91	-
ПАТ «СКМЗ»								
СЕ	67,62	51,47	54,16	78,50	84,53	74,88	67,18	-
С1	86,55	69,14	79,22	99,71	110,33	79,57	74,42	-
С2	46,55	31,79	26,24	54,88	55,80	69,67	59,13	-
ПАТ «СМЗ»								
СЕ	6,11	5,93	6,93	7,22	4,95	3,74	8,39	-
С1	69,47	84,69	50,27	79,69	85,88	66,5	51,33	-
С2	5,34	4,97	6,40	6,33	3,96	2,97	7,86	-

Джерело: розроблено автором

R^2 у I кластері охоплює 98,9% варіації тими чинниками, які було включено до рівняння регресії, а у II кластері – 99,6%. Отримане значення нормованого R^2 підтверджує якість рівнянь регресії, оскільки майже співпадає зі значеннями коефіцієнту детермінації R^2 . Рівень фактичного критерію Фішера F підтверджує значущість отриманих рівнянь регресії, оскільки для I кластеру $F = 0,00012$, для II кластеру – $F = 0,00002$, є меншим 0,01, тобто виконується умова $F_{\phi} < 0,01$, що підтверджує високу значущість отриманих прогнозів на підставі розроблених рівнянь регресії. Рівняння регресії для II кластеру виявляє, що збільшення комплексного показника ефективності стимулювання успішності праці персоналу на 1%, збільшить інтегральний показник ефективності економічних методів управління на 0,107%, а забезпечення росту комплексного показника ефективності системи фінансово-економічного управління на 1%, викличе збільшення інтегрального показника на 0,929%.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблено методологічний підхід до підвищення ефективності економічних методів управління на мікро- та макрорівні, який складається з послідовного виконання трьох етапів. За даними практичної апробації запропонованого методологічного підходу розроблено схему класифікаційних ознак економічних методів управління. Пріоритетність використання методів управління визначається за розміром часток комплексних показників систем стимулювання успішності праці та фінансово-економічного управління в структурі еталонного значення потенційної функції ефективності економічних методів управління. За кореляційно-регресивним аналізом рівня показників і чинників виявлено тісноту зв'язків між ними і кінцевими результатами, на основі якого сформовано механізм їх взаємодії, спрямований на зростання ефективності методів управління для промисловості України та двох груп машинобудівних підприємств. Отже, фактичне використання висновків дослідження дозволить управлінській сфері підприємств обирати за прогнозом конкретну систему економічних методів управління, спираючись на кластер, до якого відноситься кожне підприємство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амосов О.Ю. Соціальна складова оцінки ефективності менеджменту персоналу [Електронний ресурс] / О.Ю. Амосов, Н.Л. Гавкалова // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 1. – С. 78–88. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_1_10

2. Бланк И.А. Управление финансовыми ресурсами / И.А. Бланк. – М.: Омега-Л, Эльга, 2011. – 768 с.

3. Єлецьких С.Я. Адаптивне планування фінансово-господарської діяльності підприємства: монографія / С.Я. Єлецьких, Н.М. Михайличенко. – Краматорськ: ДДМА, 2010. – 188 с.

4. Ковалёв В.Н. Человеческий капитал как стоимостная субстанция трудового капитала / Валерий Николаевич Ковалёв // Капитализация предприятий: теория и практика: Моногр. – НАН Украины, Ин-т экономики пром.-сти; ДонУЭП. – Донецк, 2011. – С. 297–310.

5. Леонтьев Е.Д. Модели и методы оценки эффективности управления малым предприятием связи: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 / Леонтьев Евгений Дмитриевич – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Юго-Западный государственный университет» – Курск, 2014. – 169 с.

6. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа / Веслав Плюта; [пер. с пол. В.В. Иванова, Науч. ред. В.М. Жуковской]. – М.: Статистика, 1980. – 151 с.

7. Порядин В.С. Анализ существующих методов оценки экономической эффективности деятельности предприятий [Электронный ресурс] / Виктор Сергеевич Порядин // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – Выпуск № 4, Том 6. – 2011. – Режим доступа к ресурсу: <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-suschestvuyuschih-metodov-otsenki-ekonomicheskoy-effektivnosti-deyatelnosti-predpriyatiy>.

8. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности: Учебное пособие / Г.В. Савицкая. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 288 с.

9. Тишкина Т.В. Повышение эффективности системы управления предприятием на основе ее оценки: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. эк. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами; промышленность)» / Тишкина Татьяна Викторовна – Казань, 2006. – 232 с.

10. Филиппов А.А. Теоретико-методологические подходы к исследованию проблемы эффективности деятельности предприятия [Текст] // Инновационная экономика: материалы Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.). – Казань: Бук, 2014. – С. 177–185.

11. Фатхутдинов Р.А. Новые методы управления персоналом / р.А. Фатхутдинов: [Электронный ресурс]. – Институт проблем предпринимательства. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.ipppou.ru/article.php?idarticle=002660>

12. Шаланов Н.В. Системный анализ. Кибернетика. Синергетика: математические методы и модели. Экономические аспекты: [монография] / Н.В. Шаланов. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2008 (Новосибирск: Тип. Новосибирского гос. техн. ун-та). – 287 с.